

Solomon Marcus – savantul universal*

Acad. Irinel Popescu

Acum, când se împlinesc 100 de ani de la naștere, dar și 10 ani de când l-am pierdut, aș începe cuvântul meu cu un o afirmație incitantă care îi aparține ilustrului matematician: „Marea viață poate începe după moartea biologică. De fapt, testul pentru calitatea unei vieți umane îl reprezintă capacitatea de a supraviețui prin realizările ei”. În cazul lui Marcus se poate spune chiar mai mult decât atât.

Ceea ce ne-a lăsat Marcus nu este o operă finită, la care să ne raportăm ca la ceva trecut. Marcus ne-a lăsat teme de mediație deschise. De aceea consider că el se află în continuare printre noi. A fost caracterizat de unii dintre discipolii săi ca fiind de o „creativitate contagioasă”. O creativitate izvorâtă din ceea ce aș numi „o curiozitate contagioasă”, o permanentă sete de cunoaștere, întreținută de obiceiul socratic de a pune mereu întrebări. Este ilustrativ în acest sens subtitlul uneia din cărțile sale : *Răni deschise: Eu doar întreb*. (Editura Spandugino, 2017).

În tinerețe Marcus s-a dedicat analizei matematice, în care a adus contribuții importante și de la care a rămas cu rigoarea matematicianului, o constantă care marchează permanent atât opera, cât și activitatea sa. Este singurul român care a colaborat direct cu Paul Erdős, cel mai prolific matematician al secolului al XX-lea. Ca atare, Solomon Marcus a fost unul dintre pușinii care a avut un număr Erdős 1, ceea ce înseamnă că a publicat un articol științific direct cu Paul Erdős. Poate că de aceea a fost unul dintre cei mai fervenți susținători ai evaluării obiective, în mod special în știință. Deși era conștient de limitele scientometriei, pe

care le-a subliniat în câteva rânduri, Marcus considera că nu ne putem dispensa de aceasta. Știa câte ore de muncă sunt necesare pentru publicarea în reviste *peer review*, acolo textul autorului se întâlnește cu exigența nemiloasă a recenzorilor. De aceea Marcus nu concepea o carieră universitară care să nu aibă la bază cercetarea științifică și rezultatele ei. Vocea lui patetică și pe alocuri severă s-a făcut auzită de multe ori pe această temă, inclusiv sub cupola Academiei Române.

Pentru mine Solomon Marcus constituie „modelul academic”. Un model care așază la bază MERITOCRAȚIA. Iar aceasta vine din EDUCAȚIE, care trebuie să înceapă cât mai devreme! După Marcus, însă, astăzi copiii se află „sub agresiunea unei școli care le ignoră nevoile și drepturile” (www.contributors.ro din 26 ianuarie 2016). Acest tip de școală încarcă și obosește mintea copiilor cu un amalgam de informații, ignorând de multe ori elementul fundamental al procesului educațional: „înțelegerea” (*Paradigme ale învățării, școlii și proprietății intelectuale* p. 11). Învățământul ar trebui „să se concentreze pe educația modului în care mintea noastră și comportamentul nostru trebuie să facă față în situații noi, inedite, fără precedent, pentru că în asta constă noutatea acum, în faptul ca lucrurile se schimbă într-un ritm mult mai rapid decât altădată” (*Răni deschise: eu doar întreb*, Ed. Spandugino, 2017).

Marcus recomandă jocul, așa cum făceau și romanii, cei care denumeau jocul și școala cu același cuvânt: *ludus*. Particularizează cu exemplul șahului și al jocului de Go, acesta din urmă

*Alocuțiune susținută la Sesiunea omagială „Centenar Solomon Marcus”
(12 martie 2025, Aula Academiei Române)

introdus în România de unul dintre elevii săi, acad. Gheorghe Păun. După Marcus „Șahul ar exprima și simboliza filosofia occidentală privind gândirea strategică în conflicte și în afaceri, pe când jocul de GO ar exprima și simboliza gândirea strategică extrem-orientală”.

Solomon Marcus a fost unul dintre cei mai constanți și mai vizibili susținători ai unei educații de calitate în România. Avea în vedere formarea unor generații capabile să țină pasul cu progresul tehnologic dar și selectarea unor elite, fără de care nicio societate nu poate progresa. Marcus vedea în orice copil un viitor matematician sau chiar un viitor coleg de Academie și cred că de aceea a depus atâtea eforturi și a pus atâta pasiune în susținerea educației.

MERITOCRAȚIA ȘI EDUCAȚIA (o „paradigmă cuplată”, ca să folosesc o sintagmă marcusiană) sunt cei doi piloni ai societății la care visa Marcus.

Din păcate, suntem încă departe de acest frumos vis. De aceea, cred că cel mai frumos omagiu pe care i l-am putea aduce ilustrului academician este de a lupta ca Academia să-și păstreze rolul important în asigurarea calității învățământului superior și în promovarea cercetării științifice în România.

Marcus a avut întotdeauna o abordare holistică a Universului, intuind că pentru a-i descifra tainele trebuie să treacă dincolo de limitele unor domenii, oricât de bine definite ar fi fost sau poate tocmai de aceea. Interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea sunt două cuvinte-cheie dacă vrem să înțelegem concepția despre lume și viață a marelui savant precum și preocupările sale. A abordat foarte devreme un domeniu nou, lingvistica matematică. Aceasta s-a născut în România în decada 1960–1970, Solomon Marcus fiind unul dintre „părinți”, și „a permis extinderea modelării matematice și la alte domenii, la studiul literaturii (al poeziei și al operei dramatice), la studiul folclorului, al artelor vizuale etc.” (Gabriela Pană Dindelegan: începuturile lingvisticii matematice din România. Omagiu Profesorului Solomon Marcus: *Academica*, nr. 3, martie 2015).

Dar dacă interdisciplinaritatea este ușor de înțeles, atunci când vorbim de lingvistica matematică, transdisciplinaritatea se lasă mai greu descoperită. Și, totuși, ea există!

Să pornim de la discuția purtată de Marcus pe scena Ateneului Român cu laureatul Nobel Luc Montagnier. Solomon Marcus îl apreciază pe interlocutorul său, pentru că s-a putut face înțeles folosind limbajul medical.

„... *medicii au reputația de a folosi un limbaj de neînțeles, dar și matematicienii au aceeași faimă. Sper, însă, că, după exemplul algebrei, unde suprapunerea a două minusuri dă naștere unui plus, vom depăși această dificultate; cărțile dumneavoastră stau dovadă faptului că, de cele mai multe ori, puteți fi deslușit și, mai mult decât, câștigați atenția și interesul cititorului. Spun acest lucru după ce am citit atât «Bătăliile vieții» și «Laureatul Nobel și călugărul», cât și mai multe articole pe care le-ați publicat. Îndrăznesc să spun că aveți arta de a-l seduce pe cititor și eu însumi mă declar sedus de scrierile dumneavoastră În acest sens, unul dintre mijloacele pe care le folosiți în mod sistematic este METAFORA...*”

Iată deci numitorul comun a două domenii în aparență diferite, medicina și matematica.

Marcus evocă din nou METAFORA la un nivel filosofic și mai înalt, atunci când încearcă să explice relația dintre știință și religie, ce păreau că se depărtează din ce în ce mai mult odată cu marile progrese ale științei, dar care astăzi au început să se apropie din nou.

În capitolul „Știință și Religie” din *Paradigme cuplate* Solomon Marcus susține, ca și alți savanți contemporani, de altfel, că între cele două nu există incompatibilitate.

„Astăzi nu mai este posibilă definirea științei cu claritatea definiției științei clasice, nici măcar în cazul matematicii, fizicii sau chimiei, despre care unii din marii lor savanți afirmă ca au un statut mixt, care combină, de exemplu, știința și arta”. Și mai departe: „... în ciuda numeroaselor puncte de vedere existente, în știință și religie există, ca un numitor comun, o mediere ce implică un proces metaforic...”

Așadar, legătura naturală între știință și religie este din nou METAFORA, cea care ne permite să extindem cunoașterea dincolo de sensul obișnuit al cuvintelor.

După cum se știe, textele religioase folosesc din abundență atât metafora, cât și parabola. Așadar, dincolo de sensul obișnuit al cuvintelor se întinde un vast teritoriu al spiritualității, în ipostaze

dintre cele mai diverse. Înțelegerea sensului profund al unui text poate trece foarte departe de echivalențele de vocabular. Marcus sesizează acest aspect, vorbind cu nedisimulată admirație despre poezia lui Mihai Eminescu:

„Poate că cea mai dureroasă datorie neîmplinită față de Eminescu este faptul că nu-l putem arăta lumii. Încercările de echivalare în alte limbi a creației sale poetice nu-l mai recuperează, ceva esențial se pierde. Eminescu este prea dependent de limba română pentru a-l putea scoate din ea. Prin modul în care a îmbogățit-o, nu a făcut decât să accentueze această dependență” („Eminescu sau poezia ca încântare”, „Academica”, anul XXIII, nr.1, 267, ianuarie 2013).

Și cred că are perfectă dreptate : Eminescu este prea dependent de limba română, pentru că în opera lui în spatele cuvintelor se ascunde spiritualitatea unui întreg popor și aceasta nu poate fi redată decât în limba română; care, la rândul ei, așa s-a și născut, ca o expresie a spiritualității românești. Așadar, dincolo de cuvinte se întinde un inefabil „trans”, termen care i-a fost atât de drag lui Marcus. De aici până la abordarea transcendenței nu e decât un pas, ușor de făcut pentru cineva după care „nevoia de transcendență ne definește ca oameni”. Chiar dacă Marcus nu a devenit în mod formal religios, profunzimea concepțiilor sale, mai

ales din ultima perioadă a vieții, se apropie în mod natural de sacru.

Marcus a abordat cu egal succes multiple domenii, unele dintre ele foarte diferite. Paradigmele universale sunt un monument al culturii române în care autorul vorbește despre: învățare, școală și proprietăți intelectuale; modernitate, postmodernitate și globalizare; informație și comunicare; monitorizarea științei; despre jocuri, despre timp etc.

Vorbește despre toate acestea cu maximă competență și fiecare capitol este o lecție de înaltă ținută. Dar cred că Marcus nu s-ar fi gândit niciodată să le reunească într-un sistem. Moștenirea lui reprezintă mai degrabă un set de întrebări și probleme deschise sau poate un șir de chei cu care putem deschide uși, lărgind astfel orizontul cunoașterii.

Iar dacă i s-ar fi cerut o concluzie la vasta operă pe care ne-a lăsat-o cred că Marcus ar fi fost mai puțin tentat de afirmația categorică a lui Hilbert : „Wir müssen wissen/Wir werden wissen” („Trebuie să știm/Deci, o să știm”) și mult mai înclinat către răspunsul umil al lui Socrate „Știu că nu știu nimic”.

După Marcus, cunoașterea este o aventură a spiritului uman, care nu se termină niciodată; un răspuns la o întrebare naște o altă întrebare. Cunoașterea este infinită, ca și Universul...